

3. Valitud probleemid

Et eelmistes alapunktides tegin põgusa sissevaate rahvusvahelise kriminaalõiguse kujunemisse, vajalikkusesse ja kuritegudesse, on järgnevad lõigud pühendatud eelkõige temaatilistele probleemidele.

3.1. Laste kaasamine relvakonflikti¹

Üldjuhul käsitatakse lapsi relvastatud konfliktides pigem ohvrite kui kurjategijatena. Praktikast leiab arvukalt näiteid² sellest, kuidas lapsi kas otseselt³ või kaudselt⁴ sõjategevusse kaasatakse. Laste sõjategevusse värbamine on sõjakuritegu.⁵ Sõjad ja nendega kaasnev ulatuslik ebastabiilsus, vägivald ja oht elule võivadki luua konteksti, mis n-ö sunnib lapsi sõjategevuses osalema. See ei tähenda loomulikult seda, et lapsed vabatahtlikult osaleksid.

Kahjuks leidub arvukalt juhtumeid, kus sõjaväed eesmärgistatult lapsi oma ridadesse värbavad.⁶ See aga on tõstatanud küsimuse, kas laste üle tuleks kohut mõista? William McCarney on öelnud, et lapssõdurid on ise ohvid ning nende vanust ja läbielatud traumasid arvestades ei tohi oodata, et nad oskaksid teha õigel ja valel vahet.⁷ Siiski leidub seisukohti, mille kohaselt ei erine lapssõdurid teistest alaealistest kurjategijatest ning tegude tõsiduse tõttu tuleks ka neid vastutusele võtta.

Kui välja arvata Ida-Timori kohus, ei ole rahvusvahelised kohtud lapsi kohtu alla andnud, tuginedes asjaolule, et lapsed ei kuulu nende kuritegude eest kõrgeima vastutuse kandjate hulka. Rooma statuudis on loetletud ühe kriminaalõiguse üldpõhimõttena kohtualluvuse puudumine inimese üle, kes oli kuriteo toimepaneku ajal noorem kui 18-aastane.⁸ See ei tähenda, et alla 18-aastaste üle ei tohiks kohut mõista, vaid seda, et Rahvusvaheline Kriminaalkohus välistab selliste juhtumite puhul kohtualluvuse (norm on pigem protseduuriline kui materiaalõiguslik). Sellega on Rahvusvaheline Kriminaalkohus välistanud ühtlasi vaidluse selle üle, mis peaks olema rahvusvahelises õiguses kriminaalõigusliku vastutuse vanuse alampiir. ⁹

Kuigi Rahvusvaheline Kriminaalkohus alaealisi kohtu alla ei anna, oleme saanud näha, et nn endiste lapssõdurite üle mõistetakse kohut küll. Dominic Ongwen

mõisteti 2021. aastal süüdi 61 kuriteos, mis olid nii inimsusevastased kui ka sõjakuriteod.[10](#) Tema juhtum ongi omamoodi paradoksaalne, sest ta mõisteti süüdi samades kuritegudes, mille ohvriks ta ise enne seda langenud oli.

Alaealisi võidakse kohtu alla anda nii rahvusvaheliste kui ka tavaliste kuritegude eest, arvestades vastutuse alampiiri reguleerivaid riigisiseseid õigusakte ja rahvusvahelise inimõiguste kaitse süsteemi norme. Seega on jäetud see küsimus suveräänide otsustada.

Kui Rahvusvaheline Kriminaalkohus välja arvata, on teiste rahvusvaheliste kohtute puhul olukord erinev, sest need on üldjuhul loodud kindla riigiga peetud läbirääkimiste tulemusena. Näiteks on Ida-Timori kohtus vanusepiir 12 eluaastat ning Bosnia ja Hertsegoviina kohtus 14 eluaastat. Sierra Leone erikohtu põhikirja artiklis 7 on vanusepiir 15 aastat[11](#), kuid ühtegi alaealist kohtu alla siiski ei antud. Üldine kriminaalvastutuse vanus vaheldub riikides suuresti (vahemikus 7–16 a), ent enamasti on alampiir 14 eluaastat.

Siseriiklike kohtuasju, kus alaealisi on kohtu alla antud, võib leida küll. 2000. aastal mõisteti Kongo Demokraatlikus Vabariigis lapssõdureid süüdi ja nendest üks 14-aastane ka hukati.[12](#) Aasta hiljem mõisteti surma veel neli last, õnneks nende karistusi täide ei viidud.[13](#) Rwandas peeti (ebaseaduslikult) kinni tuhandeid lapsi, keda kahtlustati genotsiidikuriteo toimepanekus, noorim neist oli seitsmeaastane.[14](#) Ehkki tegu on küll riigisiseste kohtute praktikaga, illustreerivad need näited eredalt laste relvastatud konfliktidesse kaasamise üht olulist valupunkti: esmalt kannatavad lapsed seetõttu, et nad kaasatakse nende tahte vastaselt sõjategevusse, ning hiljem peavad nad selle eest õigussüsteemi ees vastutama ja võimalik, et ka karistust kandma.

Kuna nn endiste lapssõdurite (st nende, kes värvati alaealisena, kuid kes jätkavad kuritegude toimepanekut ka täisealisena) vastutusele võtmine on teatud juhtudel õigustatud, ei tohiks ka riigisisestest kohtutes seada eesmärgiks sõjategevuses osalenud alaealiste karistamist. Esiteks tuleks vastutusele võtta eelkõige need inimesed, kes lapsi värbavad. Teiseks tuleks sõjategevusse kaasatud laste karistamise asemel arvestada relvastatud konfliktide erisusi ja mõju lastele ning seetõttu pigem tagada meetmed, mis toetavad laste taasühiskonnastamist, ligipääsu haridusele, psühholoogilisele toele jms.

Rahvusvahelise kogukonna roll alaealiste vastutusele võtmise eapiiri ning sobilike meetmete määratlemisel on nii siseriiklike praktikate ühtlustamise kui ka laste õiguste kaitsmise aspektist äärmiselt oluline. Iga alla 18-aastast tuleks kohelda arvestusega, et ta on siiski alaealine. See ei välista, et tema vastutusele võtmine võib teatud juhul olla õigustatud nii ühiskonna kui ka alaealise enda huvides.

3.2. Seksuaalvägivald sõjalise strateegiana

Seksuaalvägivald on käinud inimkonnaga kaasas tõenäoliselt juba aegade algusest, olles nii osa sõjapidamisest kui ka selle tagajärg.[15](#) Põhjusi, miks sõjapidamises kasutatakse seksuaalvägivalda, on mitu, kuid peamisena võib esile tuua asjaolu, et see on äärmiselt tõhus relv, sest ei nõua materiaalseid ressursse selleks, et põhjustada kannatusi, lõhkuda kogukondi ja suruda alla vastupanu.[16](#)

Kuigi *expressis verbis* sõjapidamises vägistamise keelu võib leida juba aastast 1863 (Lieberi koodeks), ei arutatud rahvusvahelise kriminaalõiguse raames seksuaalvägivalla kuritegusid sisuliselt enne 1990. aastaid. Rahvusvahelises õiguses puudub siiani ühene ja universaalne vägistamise definitsioon, mistõttu on Jugoslaavia ja Rwanda tribunali praktika olnud oluline teerajaja nii seksuaalvägivalla menetlemisel üldse kui ka määratlemisprobleemi lahendamisel.[17](#)

Vägistamine inimsusevastase või genotsiidikuriteona on kvaliteedilt erinev kuritegu nendest seksuaalkuritegudest, mida riigisiseste õigusaktidega üldiselt reguleeritakse, peamiselt seetõttu, et seksuaalvägivald ei ole sõjapidamises mitte indiviidi, vaid eelkõige kogukonna või inimsuse vastu suunatud kuritegu. Seega on õiguslikult n-ö sobiva määratluse leidmine olnud keeruline.

Ad hoc-tribunalid otsisid sobivat määratlust, selgitades välja riigisiseste vägistamisdefinitsioonide ühisosi. Kahjuks põhineb see vaade paradigmaatiliselt vääral eeldusel, justkui oleks vägistamiskuritegu samalaadne kui rahvusvahelise kriminaalõiguse kontekstis käsitletav vägistamine. Niisiis ei olnud esimesed määratlused täiuslikud. Osa neist olid näiteks sooliselt diskrimineerivad, pidades teatud aktide puhul võimalikeks toimepanijateks ainult mehi ja ohvriteks ainult naisi (Jugoslaavia tribunali definitsioonid).[18](#) See tekitab olukorra, kus naised pääseksid karistusest ja meeste langemist vägistamise või seksuaalvägivalla ohvriks ei peetaks samaväärseks kuriteoks.

Definitsioonide teine läbiv probleem on seotud sellega, et nõusoleku puudumist on peetud vägistamiskuriteo elemendiks. Lähtudes nende vägistamisjuhtumite

olemusest, motiividest ja kontekstist, millega tegeleb rahvusvaheline kriminaalõigus [19](#) , ei tohiks nõusoleku puudumine olla kuriteokoosseisu element ega juriidiliselt määrav [20](#) . Õhustik, kus need vägistamised toime pannakse, sisaldab juba iseenesest sellist sündi, mis välistab võimaluse anda tõeline nõusolek, ning seetõttu ei tohiks selle puudumise tuvastamine olla vägistamiskoosseisu täitmiseks nõutav.

Definitsioon, mis vastab nimetatud nähtuse erisustele kõige adekvaatsemalt, on 1998. aastal Akayesu kaasuses (Rwanda tribunali) loodud vägistamise kontseptuaalne definitsioon. Positiivseks võib kindlasti lugeda Rahvusvahelise Kriminaalkohtu 2014. aasta Katanga lahendi, milles kohus täpsustas, et lähtub vägistamise sellisest määratlusest, milles ei käsitata nõusoleku puudumist kui koosseisulist elementi. [21](#) See oli märkimisväärne edasimineku ja on huvitav jälgida, millist mõju avaldab see teiste kohtute praktikale.

Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudis loetletakse seksuaalsed ja soopõhised kuriteod *expressis verbis*, sh sunniviisiline prostitutsioon, sunnitud rasedus ja sundsteriliseerimine. [22](#) See on esimene rahvusvaheline dokument, mis hõlmab nii seksuaalsete kui ka soopõhiste kuritegude eri vorme nii inimsusevastaste kui ka rahvusvahelistes relvakonfliktides toime pandud sõjakuritegudena. Nende hulka kuuluvad eelkõige vägistamine, seksuaalne orjus, sunniviisiline prostitutsioon, sunniviisiline rasedus, sundsteriliseerimine ja muud seksuaalvägivalla vormid. Peale nende kuritegude tunnustamise raskete kuritegudena rahvusvahelise kriminaalõiguse raames on Rahvusvaheline Kriminaalkohus taganud eraldi osalus- ja kaitsemeetmed ohvritele ja tunnistajatele, reparatsioonid ohvritele ning eeskirjad kohtu töötajate võrdse soolise jaotuse ja soolise pädevuse tagamiseks. [23](#)

Iga tribunal on aidanud seksuaalvägivalla adekvaatsemale määratlemisele ühel või teisel moel kaasa ja vigadest sõltumata on juba seksuaalkuritegude tunnustamine rahvusvahelises kriminaalõiguses iseenesest oluline. Ilmselge on see, et rahvusvahelise kriminaalõiguse käed jääb võitluses seksuaalvägivalla vastu lühikeseks. Seetõttu ei tasu inimõiguste kaitse aspektist seada kohtutele liiga suuri ootusi. Õigusemõistmine on alati reaktiivne, st tegutsetakse alles siis, kui kahju on juba tehtud, ja kannatanute vajadusi arvestades ei pruugi kohtumenetlus üksi olla alati tõhus või piisav.

3.3. Reparatsioonid

Kahju heastamine või hüvitamine on rahvusvahelise kriminaalõiguse sfääris üks suurimaid väljakutseid. Traditsiooniliselt on rahvusvaheliste kuritegude eest karistamise peamine vorm siiski vangistus, ehkki on ilmselge, et sellel on kogukonnale väike tegelik mõju.

Kui räägime õiglusest rahvusvahelises kriminaalõiguses, siis võib õiglust vaadelda kolmest kesksest aspektist: toimepanija kriminaalvastutusele võtmine, tõe väljaselgitamine ja reparatsioonide määramine.[24](#) Reparatsioonid on meetmed, millega püütakse kuriteo tagajärjel tekkinud kahju hüvitada või heastada. Kriminaalmenetluse ühendamise ohvritele mõeldud abinõudega on rahvusvahelises õiguses suhteliselt uudne praktika.[25](#)

Vaidlust on tekitanud küsimus, milline on riikide vastutus reparatsioonide tagamisel. Riigid ise ei ole tugevalt toetanud ideed, et Rahvusvaheline Kriminaalkohus võiks panna reparatsioonid otse riikide kohustuseks, seetõttu jäeti see nõue välja ka Rooma statuudist.[26](#) Reparatsioonid jaotatakse valdavalt nelja rühma: 1) rahaline kompensatsioon, 2) restitutsioon (nt vara tagastamine, tööle ennistamine, kodakondsuse taastamine), 3) rehabilitatsioon (nt meditsiiniline, juriidiline või psühholoogiline abi, sotsiaalteenused) ja 4) sümboolsed meetmed (nt vabandamine, monumendi püstitamine, mälestuspäeva korraldamine). [27](#)

Nii Nürnbergi kui ka Tokyo tribunal keskendusid menetluses eelkõige süüdistatavatele, jättes täielikult kõrvale ohvrite õigused ja vajadused. Rwanda ja endise Jugoslaavia tribunalides oli ohvritel piiratud roll ja nad said osaleda ainult tunnistajatena.[28](#) Rahvusvaheline Kriminaalkohus on seevastu pööranud ohvrite rollile ja õigustele kriminaalmenetluses rohkem tähelepanu: Rooma statuudiga nähti ette nende õigus taotleda hüvitist ja selle tarvis asutati eraldi fond.[29](#) See on inimõiguste tagamise seisukohast suur samm edasi, ehkki on vähetõenäoline, et hüvitised suudaksid vastata ohvrite ootustele ja vajadustele laiemalt.

Kuigi kahju hüvitamine on võrreldes süüdlaste karistamisega tunduvalt ohvrikesksem lähenemine, tuleb arvesse võtta, et rahvusvahelised kuriteod on kasvõi viimaste aastakümnete jooksul mõjutanud usutavasti miljoneid inimesi, ent rahvusvahelised kohtud on sama ajaga suutnud menetleda ainult paarisadat juhtumit.[30](#) On ilmne, et rahvusvahelised kohtud ei jõua kõikide kannatanuteni. Samuti on süüdimõistval kohtuotsusel konfliktijärgsele ühiskonnale ja kannatanute elule piiratud mõju.[31](#) Teisalt võib kujuneda üpris keeruliseks ka reparatsioonide saamine riigisisestest instantsidest, esmajoones konflikti järel.

Üks peamisi dilemmasid reparatsioonide määramisel on see, et vajadus ja nõudlus ületavad võimekuse. Riigid, kus need kuriteod on toime pandud, ei suuda üldjuhul riiklikke ohvriabiprogramme toetada ja ka rahvusvaheliste institutsioonide käsutuses olevad ressursid on samuti piiratud. Lisaks on loomulikult probleem individuaalse kahju kvantifitseerimine.[32](#) Esiteks on äärmiselt keeruline ülesanne määrata individuaalse kahju hinda: kuidas määrata n-ö hind vägistamisele või käe maharaiumisele? Teiseks on ohvreid enamasti palju (sadu, mõnikord tuhandeid) ja igale ohvrile määratud kahjutasu väljanõudmine ühelt või paarilt toimepanijalt ei ole teostatav. Ka reparatsioonide elluviimiseks puudub üldjuhul piisav rahastus. Neil põhjustel on kahju kvantifitseerimine olnud pigem sümboolse funktsiooniga.

Kohtupraktika vaatest on kahju rahasse kvantifitseerimine aeganõudev ja ressursimahukas ning saavutatuga tihti ebaproportsionaalne, ennekõike arvestades, et kohtuprotsessid on pikad (nt Rahvusvahelises Kriminaalkohtus harilikult üle kuue aasta, seejuures tehti esimene otsus pärast kümme aastat kestnud kohtumenetlust). Lisaks on ohvritel vaja tõendada, et nad on ohvrid, mis tekitab taas olukorra, kus vaev võib olla saavutatuga võrreldes ebaproportsionaalne.[33](#)

Andres Parmas on õigusteadlaste päevade konverentsi ettekandes „Kriminaalõiguse võimaluste piirid“ selgitanud, et õigusteadlastel tuleks käsitada rahvusvahelist kriminaalõigust kui õigusharu „realistlikult, mitte idealistlikult“. Samas ettekandes on ta liiga laialivalguva fookuse ühe probleemina toonud näiteks just ohvritele tekitatud kahju hüvitamise:[34](#)

„Kuriteo mastaabid on sageli sellised, et isegi jõuka süüdistatava korral jätkuks otsese rahalise hüvitise määramisel süüdimõistetu arvel igale ohvrile vaid naeruväärne osa. Otsese rahalise kompensatsiooni asemel tulekski pigem eelistada selliseid ohvriabi vorme, mis parandaks ohvrite olukorda laiemalt. Kuna üksikisik ei suuda üldjuhul mingil tõsiselt võetaval määral hüvitada või heastada süsteemsete masskuritegudega tekitatud kahjusid, siis on hädavajalik kollektiivsete allikate kasutamine – vastasel korral võib juhtuda, et ohvrid jäävad hoopiski ilma hüvitusest. Seoses menetluseseme piiramisega üksnes teatud süüdistustega, piiratakse ka ohvrite ringi. Kahju hüvitamine ja heastamine võib seega kujuneda vahendiks, mis ise külvab ebaõiglust ja ebavõrdsust“.

Näiteks Habré juhtumis[35](#) tuvastati 7396 ohvrit, kellele määrati reparatsioone, ja 3489 ohvrit ei suutnud tõendada oma õigust neile. Üldine kahju hinnati umbes 123 miljonile eurole. Kohus määras igale vägistamise ja seksuaalse orjastamise ohvrile

umbes 30 489 eurot, piinamise ja vabaduse võtmise ohvrile ning väärkoheldud sõjavangile 22 867 eurot ning ohvrite pereliikmetele 15 244,196 eurot. Süüdistataval ei olnud kahju hüvitamiseks piisavalt vara.³⁶ Katanga juhtumis määras Rahvusvaheline Kriminaalkohus esimest korda ohvritele individuaalsed hüvitised. Ohvreid oli 297 ja igale ohvrile määrati sümboolne hüvitis 250 USA dollarit.³⁷ Al Mahdi kaasuses otsustas kohus, et süüdistatav vastutab individuaalsete (137) ja kollektiivsete reparaatsioonide eest 2,7 miljoni euro ulatuses.³⁸ On ilmselge, et rahalisel hüvitusel on selliste juhtumite puhul ennekõike sümboolne väärtus.

Üksikisikule kahju hüvitamise alternatiiv on näiteks kollektiivsed reparaatsioonid.³⁹ Nende hulka kuuluvad hüvitised, mis on kasulikud kogukonnale kui sellisele, ja kollektiivsed hüvitised, mis pakuvad grupi liikmetele individuaalseid eeliseid.⁴⁰ Sellisel käsitusel on veenev kriminoloogiline seletus. Rahvusvaheline kuritegu on enamasti kollektiivne ning pandud toime teatud gruppide või kollektiivide vastu, mistõttu võib olla otstarbekam heastada sihtrühma liikmetele laiemalt tekitatud kahju.

Rahvusvahelise Kriminaalkohtu ohvrite abistamise usaldusfondi⁴¹ mandaat ei ole piiratud hüvitiste küsimuse lahendamisega. Fond tegeleb nii reparaatsioonidega laiemalt kui ka ohvritele, nende peredele ja kogukondadele näiteks rehabilitatsiooniteenuste ning psühhosotsiaalse ja materiaalse toe võimaldamisega. See fond on vaieldamatult äärmiselt vajalik tugiüksus kohtuinstituudi kõrval, sest kohtu võimekus toetada ohvrit taastumisprotsessis on tunduvalt piiratum.

- ¹Mahupiirangu tõttu on selle alapunkti fookuses laste kaasamine relvakonflikti, kuid relvakonfliktide mõju ulatub märgatavalt kaugemale kui pelgalt see näide. Näiteks keskendub ÜRO agenda „Lapsed relvastatud konfliktides“ („Children in Armed Conflicts“) laste õiguste kaitsmisele relvakonfliktides laiemalt, võttes fookusesse laste õiguste kuue raske rikkumise (sh tapmise, seksuaalvägivalla, sõjategevusse värbamise) ennetamise. Vt lähemalt ÜRO veebilehelt <https://childrenandarmedconflict.un.org> (13.12.2021).
- ²Vt Kirby, C. Child Soldiers: An Innocence Lost. 2015; Machel, G. The Impact of War on Children: A Review of Progress Since the 1996 United Nations Report on the Impact of Armed Conflict on Children. United Nations Children's Fund 2001.
- ³Nt võitlemine, valvamine, teabe kogumine.
- ⁴Nt meditsiiniabi osutamine, tarvikute kandmine, toidu hankimine, teiste laste koolitamine.

- [5](#)Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut, art 8; Sierra Leone erikohtu statuut, art 4.
- [6](#)Kirby.
- [7](#)McCarney, W. Child Soldiers: Criminals or Victims? Should Child Soldiers Be Prosecuted for Crimes Against Humanity? – Paper presented to the Child and War Conference (Sion, Switzerland: International Institute for the Rights of the Child) 2001.
- [8](#)Rooma statuut, art 26.
- [9](#)Travaux préparatoires kinnitab, et tegu on poliitikal põhineva otsusega.
- [10](#)ICC, ICC-02/04-01/15, Prokurör vs. Dominic Ongwen, 04.02.2021.
- [11](#)UN Security Council, Statute of the Special Court for Sierra Leone, 16 January 2002. – <https://www.refworld.org/docid/3dda29f94.html> (13.12.2021).
- [12](#)Happold, M. The age of criminal responsibility in international criminal law. – Popovski, V. (koost). International Criminal Accountability and Children's Rights. Haag: TMC Asser Press 2006, lk 69–84.
- [13](#)lb.
- [14](#)Rakita, S. Rwanda lasting wounds: Consequences of genocide and war on Rwanda's children. – Human Rights Watch 2003. – <https://www.hrw.org/reports/2003/rwanda0403/rwanda0403.pdf> (13.12.2021).
- [15](#)Vikman, E. Ancient origins: Sexual violence in warfare, Part I. – Anthropology & Medicine 2005/12 (1), lk 21–31.
- [16](#)Eelmaa, S. Rape and sexual violence in international criminal law. Magistritöö. Tartu Ülikool 2018. – <https://core.ac.uk/download/pdf/159135073.pdf>.
- [17](#)Vägistamist ja seksuaalvägivalda eristab see, et vägistamine sisaldab kehaõõnsusesse tungimist ehk penetratsiooni.
- [18](#)Eelmaa.
- [19](#)Vägistamine esineb sõjalise strateegiana üksikjuhtumina harva. Enamasti on need süstemaatilised ja laiaulatuslikud episoodid, mis on suunatud eelkõige kogukonna või inimsuse, mitte indiviidi vastu. Sellised vägistamised on juba oma olemuselt üldjuhul erinevad nn rahuaegsetest vägistamiskuritegudest, sest nende eesmärk on dehumaniseerida, alandada, karistada, domineerida ja inimeste tahet murda. Peale tugeva alanduselemendi hõlmavad need üldiselt jõhkra füüsilise vägivalla elementi (nt Rwandas oli tavaline vägistada ohvreid puutükkide ja okstega, läbistada seksuaalorganeid teravaid esemeid kasutades), intiimpiirkondade lõikumist (esines nt Rwandas ja Sierra Leones), jäsemete mahalõikamist vägistamise järel (tüüpiline Sierra Leonele),

grupiviisilist vägistamist (omane kõikidele analüüsitud konfliktidele). Bosniale oli omane ka vägistamislaagrite nähtus, kus naised olid meestest eraldatud eesmärgiga vägistada neid korduvalt, kuni nad rasestuvad ja kannavad vaenlase last. Alandus oli teine eesmärk, milleks vägistamist kasutati. Sageli vägistati avalikult perekonna või kogukonna ees. Paljudes kogukondades peetakse vägistamisohvriks langemist häbiväärseks, ohvreid tõrjutakse või nad lausa heidetakse kogukonnast välja. Vt ka Eelmaa. Magistritöö.

- [20](#) Ib.
- [21](#) ICC, ICC-01/04-01/07, Prokurör vs. Germain Katanga, 07.03.2014.
- [22](#) Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut.
- [23](#) The role of the International Criminal Court in fighting impunity for gender based crimes. Parliamentarians for Global Action. – <https://www.pgaction.org/pdf/role-of-icc-gender-justice.pdf>.
- [24](#) Neid peegeldab ka see dokument: Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, ÜRO Peaassamblee resolutsioon A/RES/60/147, 16.12.2005. – <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/remedyandreparation.aspx> (13.12.2021).
- [25](#) Evans, C. E. The right to reparation in international law for victims of armed conflict. No. 91. New York: Cambridge University Press 2012, lk 86–88.
- [26](#) Ibid., lk 99–100.
- [27](#) Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, ÜRO Peaassamblee resolutsioon A/RES/60/147, 16.12.2005. – <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/remedyandreparation.aspx> (13.12.2021).
- [28](#) Evans, lk 89–90.
- [29](#) Loe fondist lähemalt veebilehelt <https://www.trustfundforvictims.org> (13.12.2021).
- [30](#) Teave põhineb Rwanda (<https://unictr.irmct.org/en/tribunal>) ja Jugoslaavia (<https://www.icty.org/en/content/infographic-icty-facts-figures>) tribunali ning Rahvusvahelise Kriminaalkohtu (<https://www.icc-cpi.int/about>) veebilehtedel leiduvatel andmetel (13.12.2021).

- [31](#)Alvarez, J. E. Alternatives to International Criminal Justice. – Cassese, A. (koost). The Oxford companion to international criminal justice. Oxford: Oxford University Press 2009, lk 33–34.
- [32](#)ICC, ICC-01/04-02/06, Prokurör vs. Bosco Ntaganda, 08.03.2021, p 194.
- [33](#)Ibid .
- [34](#)Parmas, A. Kriminaalõiguse võimaluste piirid. 34. Eesti õigusteadlaste päevad, konverentsi ettekanne 2016. – <http://media.voog.com/0000/0038/9691/files/34Parmas.pdf>.
- [35](#)CAE, Ministère Public v Hissein Habré, 30.05.2016.
- [36](#)Andmed pärinevad International Commission of Jurists veebilehelt <https://www.icj.org/atrocity-conviction-of-chads-ex-dictator-hissene-habre-upheld/> (13.12.2021).
- [37](#)Trust Fund for Victims submits draft implementation plan for reparations in the Katanga case. 2017, <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=170726-tfv-pr> (13.12.2021). – https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2017_01525.PDF.
- [38](#)ICC, ICC-01/12-01/15, Prokurör vs. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, 17.08.2017.
- [39](#)Evans, lk 103–106.
- [40](#) Ibid.
- [41](#)Huvitava tõsiasi on võib märkida, et 2021. a valiti Rahvusvahelise Kriminaalkohtu usaldusfondi nõukogusse Ida-Euroopa regiooni esindama Eesti riigi peaprokurör Andres Parmas.